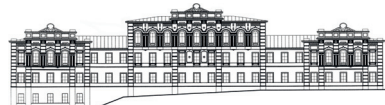

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ МОДЕРНІЗАЦІЇ ЗМІСТУ ОСВІТИ
МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ
НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО СТУДЕНТІВ, АСПІРАНТІВ, ДОКТОРАНТІВ
ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ ХДАК
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ

КУЛЬТУРА ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ СУСПІЛЬСТВО ХХІ СТОЛІТТЯ

**Матеріали міжнародної науково-теоретичної
конференції молодих учених**

18–19 квітня 2024 р.

У 2 частинах

Частина 1

Харків, ХДАК, 2024

УДК [008+316.77] (063)
К90

Друкується за рішенням ученої ради
Харківської державної академії культури
(протокол № 8 від 29.03.2024 р.)

Відповідальна за випуск:
Н. О. Рябуха

Редакційна колегія:

Рябуха Н., д-р мистецтвозн., доц., в.о. ректора ХДАК, голова оргкомітету;
Соляник А., д-р пед. наук, проф., проректор з наукової роботи ХДАК;
Косачова О., канд. наук із соц. комунікацій, доц., заст. декана факультету аудіовізуального мистецтва, голова Наукового товариства студентів, аспірантів, докторантів і молодих учених ХДАК (НТСА ХДАК);
Мачулін Л., канд. філос. наук, ст. викл., зав. редакційно-видавничого відділу ХДАК;
Бевз Н., канд. філософ. наук, доц. ХДАК;
Бірьова О., канд. іст. наук, доц. ХДАК;
Воскобойнікова В., канд. мистецтвозн., ст. викл. ХДАК;
Воскобойнікова Ю., д-р мистецтвозн., проф. ХДАК;
Зайцева М., канд. економ. наук, доц. ХДАК;
Коновалова І., д-р мистецтвозн., доц., зав. каф. теорії та історії музики ХДАК;
Коржик Н., канд. наук із соц. комунікацій, доц., декан факультету культурології та соціальних комунікацій ХДАК;
Лисенкова В., д-р філос. наук, доц. ХДАК;
Любченко О., студ. ХДАК;
Мостова І., канд. мистецтвозн., доц., декан факультету хореографічного мистецтва ХДАК;
Остропольська З., канд. філософ. наук, доц. ХДАК;
Попова-Коряк К., канд. юрид. наук, ст. викл. ХДАК;
Радько О., канд. психол. наук, доц. ХДАК;
Рибалко С., д-р мистецтвозн., проф., зав. каф. мистецтвознавства ХДАК;
Савченко В., канд. культурології, викл. ХДАК;
Фесенко І., канд. філол. наук, доц. ХДАК;
Шарпило М., аспірант ХДАК;
Шелестова А., канд. наук із соц. комунікацій, доц. ХДАК.

К 90   Культура та інформаційне суспільство ХХІ століття : матеріали міжнар.
наук.-теорет. конф. молодих учених, 18–19 квітня 2024 р. У 2 ч. Ч. 1 / За ред.
Н. Рябухи та ін. — Харків : ХДАК, 2024. — 320 с.

УДК [008+316.77] (063)

О. Хорошев

ОПЕРНА ТВОРЧИСТЬ ДМИТРА БОРТНЯНСЬКОГО

O. Khoroshev

OPERAS OF DMYTRO BORTNIANSKYI

У 2025 р. виповнюється 200 років з дня смерті видатного українського композитора Дмитра Степановича Бортнянського. Це прекрасна нагода, щоб згадати життєвий та творчий шлях митця, проаналізувати його творчий доробок.

Дмитро Бортнянський був придворним капельмейстером, диригентом хору, педагогом. Та все ж найбільш відомий славетний український композитор саме своєю церковною музикою, особливо церковними хорами. Загальновідомо, що засновником української опери вважають Миколу Лисенка. Однак практично на століття раніше опера як музичний жанр зацікавила й Бортнянського. А цей факт досі маловідомий.

У середині XVIII ст. всі столичні та придворні театральні сцени були заповнені італійськими майстрами. Музика була парадною та маскарадною. Дуже популярним стає новий жанр — опера, батьківщиною якої, знову ж таки, стала Італія. Слухачів заворожував неперевершений неаполітанець Франческо Арайя. Італійські трупи панували на всіх театральних сценах Європи. Саме в цю епоху починався творчий шлях молодого Дмитра Бортнянського.

Його творчість неможливо уявити поза контекстом освоєння вітчизняними музикантами великої спадщини європейського релігійного мистецтва, його трансформації та взаємодії зі світськими жанрами у XVIII ст.

Незважаючи на статус в першу чергу духовного композитора, Бортнянський написав шість опер. Перші три — «Креонт», «Алкід» та «Квінт Фабій» — створені ним ще в період його навчання в Італії на базі лібрето, написаного італійською мовою на античні сюжети.

Оперу «Креонт» було представлено широкій публіці у Венеції в 1776 р. Вона являла собою авторську варіацію на тему знаменитої давньогрецької трагедії Софокла «Антигона». Швейцарський дослідник Роберт Моодр знайшов друкований примірник лібрето опери. Але сама опера довгий час вважалася втраченою. Однак у 2004 р. в бібліотеці Лісабону, в Португалії, було знайдено партитуру опери. Зараз планується постановка «Креонта» у Маркграфському оперному театрі в рамках славнозвісного оперного фестивалю в німецькому Байройті в Баварії.

Опера «Алкід» (так називали сина Зевса Геракла) була вперше представлена також у Венеції, але вже в 1778 р. Вона стала першою з опер Бортнянського, яка була поставлена й на українській сцені. У січні 1984 р. Державна філармонія України презентувала публіці цю оперу в концертному виконанні. Також існує два переклади «Алкіда» українською. Перший із них закінчив у 1985 р. М. Литвинець, а через 15 років оновлений переклад представив Максим Стріха.

Опера написана в традиціях опери-серія (це серйозна, епічна опера, зазвичай на міфологічну, часто на античну тему), зі значним впливом новаторських ідей, які наближали оперу до драми. На відміну від класичної опери-серія, у «Алкіді» діють лише чотири персонажі (партії тенору, контртенору, ліричного та драматичного сопрано). Образ головного героя показано в розвитку, особлива увага приділяється станам його душі. Серед новаторських особливостей цього твору — тенденція до драматизації речитативів, зокрема, сумніви головного героя розкриваються через речитативи. Значну драматургічну функцію відіграє хор.

Останньою оперою італійського періоду життя Бортнянського стала опера «Квінт Фабій», уперше поставлена того ж 1778 р. на сцені Герцогського театру в м. Модена. Цей твір також являє собою оперу-серіа.

Після закінчення навчання і повернення з Італії до Петербургу Бортнянський написав ще три опери на французькі лібрето для «малого» імператорського двору Павла Петровича в Гатчині та Павловську.

У 1786 р. вийшла у світ опера «Свято сеньйора», яка поєднувала в собі традиції французької комічної опери та італійської опери-буфа. В основу історії покладено боротьбу двох закоханих з несприятливими обставинами життя. У ній музичні номери чергуються з розмовними сценами. На жаль, повний текст опери не зберігся. До уваги музикознавців та істориків представлені лише тексти вокальних номерів, за якими можливо лише в загальних рисах відновити хід музичного дійства.

У тому ж 1786 р. пройшла прем'єра і другої «французької» опери Бортнянського «Сокіл». Автором лібрето для опери став бібліотекар майбутнього імператора Павла I, швейцарець Франц Лаферм'єр. Опера була досить великою та складалась із трьох дій. У ній Бортнянський зміг відійти від канонів комічних опер та перетворив достатньо поверхнєве лібрето в серйозну лірико-драматичну новелу, а за допомогою музичних засобів зміг показати реальні почуття між головними героями опери. Для цього твору характерні гармонійність, стрункість форми, дотепність та чарівність мелодій.

Більше 200 років опера «Сокіл» не виконувалася. Лише в 1970-і рр. її було виконано російською, а в 1995 р. в Києві, під керівництвом народної артистки України Н. Свириденко, українською. Автором перекладу лібрето став Максим Стріха. У лютому 2013 р. у Дрогобичі пройшов Вечір старовинної музики, присвячений творчому доробку Дмитра Бортнянського. Ідея проекту належала головному диригентові театру — заслуженому діячу мистецтв України Миколі Михацю. У концерті було виконано три номери з опери «Алкід», концерт для чембало з оркестром та дев'ять номерів з опери «Сокіл». Восени 2021 р. опери Дмитра Бортнянського «Сокіл» та «Алкід» було поставлено на сцені Львівської національної опери. Її генеральний директор та художній керівник Василь Вовкун назвав цю подію переламною в житті театру. Дію обох опер перенесли в теперішні часи, які дещо нагадували пандемію, проблеми ізоляції тощо.

Свою останню оперу «Син-суперник, або Сучасна Стратоніка» Бортнянський написав у 1787 р. на лібрето все того ж Франца Лаферм'єра. Увертюра цієї опери достатньо оригінальна. Згідно з італійською оперною традицією чітко виділяються дві контрастуючі партії. Найкращим номером опери вважається арія Карлоса, яка наповнена тонким ліризмом. Соло кларнету дарує цій арії особливу красу та привабливість.

За своїм характером як «Сокіл», так і «Син-суперник» правильніше назвати «ліричними комедіями». «Сокіл» витримано в легкому комедійному тоні, який іноді змінюється лірикою, але не сатирою. В опері «Син-суперник» більше моментів емоційного залучення, мінору, більше серйозних переживань, однак і тут є місце комічним епізодам та чарівній мелодії.

Таким чином, ще за життя Дмитро Бортнянський був відомий більше як автор духовних творів. Більшість їх увійшла до скарбниці православного богослужбового співу. Однак, незважаючи на статус в першу чергу духовного композитора, український митець не залишив поза своєю увагою й світську музику. Ним було

написано шість опер, які й досі ідуть на театральних сценах світу. Найкращим пам'ятником композитору є живе, одухотворене звучання його творів в наші дні, що свідчить про право музики Бортнянського на безсмертя.

О. Бірвова

СЕРЕДНЬОВІЧНА ВІЗАНТІЯ — ФАКТОР РОЗВИТКУ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОГО ПРОСТОРУ

О. Birova

MEDIEVAL BYZANTIUM — A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF THE EASTERN EUROPEAN SPACE

Розвиток кожної держави є продовженням історичного процесу вже існуючих традицій та політичних базисів. Для Візантійської імперії таким підґрунтям була Римська імперія. Візантійська культура, законодавство, костюм, релігія, стали основою для розвитку Київської Русі-України.

Релігійна сфера Київської держави цілком була заснована на візантійській традиції. В основу була покладена теза про ісіхію. Саме вона диктувала канони іконопису, живопису та іншого мистецтва, пов'язаного з релігійним життям. Церковні автори: Григорій Палама, Іоанн Дамаскін, Іоанн Златоуст, заклали основи трактування релігії в Східній християнській традиції.

Особливо, що приваблювало правителів Київської держави, — це домінування світської влади над церковною, саме це відрізняло традиції Східної та Західної церков, остаточний розрив яких відбувся в XI ст. Християнську культуру середньовічного Сходу та Заходу також відрізняло наслідування філософських традицій. На Сході переважали ідеї Платона, в той час як на Заході, в релігійному житті, домінували погляди Аристотеля.

Символізм християнської традиції Візантії зберігається в сучасному християнстві Східного зразка: зображення хрестів в оздобленні храмів та на тканинах священнослужителів, винограду, символ влади єпископів — посох. Деякі ранні символи не отримали широкого поширення в наш час, наприклад, схематичне зображення риби, назва якої на давньогрецькій Ἰχθύς . Ця аббревіатура трактується: $\text{Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ Υἱός Σωτῆρς}$.

Костюм священнослужителів — найархаїчніший одяг, який майже не змінився з часів Київської державності і був запозичений у візантійській традиції. Щодо світського одягу, в ранній час Київської Русі-України, бачимо на фресках Софійського собору одяг знаті, який повторює візантійську моду. Також традиції коронаційного костюму князів та знаті тривалий час зберігали елементи впливу візантійської культури.

Рівень освіти Візантійської імперії не був досягнутий в Київській державі через ряд зовнішньополітичних та внутрішньополітичних факторів. Візантія мала два основних освітні центри: Константинопольський та Бейрутський університети (з часів Раннього Середньовіччя). У Київській державі не існувало доступу до античної літератури, оскільки на місцеву мову були перекладені лише основні церковні книги. А давньогрецька або латинська не набули популярності навіть серед вищого прошарку населення.

Отже, Візантійська держава була основним взірцем та базисом культурного розвитку для Східної Європи. Відлуння цих традицій можемо спостерігати і в наші часи.